

UOT: 004:37.01

Əliquliyev R.M., Mahmudova R.Ş.

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
secretary@iit.ab.az, rasmahmudova@gmail.com

FƏRDLƏRİN İNFORMASIYA MƏDƏNİYYƏTİ İNDİKATORLARININ İŞLƏNMƏSİ

İnsanlarda informasiyanın əldə olunması, emalı, tətbiq olunması və s. ilə bağlı bilik və bacarıqların formalaşdırılması informasiya cəmiyyəti quruculuğunun vacib aspektlərindən biridir. İnformasiya mədəniyyəti və onun strukturu ilə bağlı müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Məqalədə bu yanaşmalar təhlil edilmiş, beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması istiqamətində aparılan işlər araşdırılmışdır. Şəxsiyyətin informasiya mədəniyyətinə informasiyanın qəbulu, yadda saxlanması, emalı, təhlükəsizliyi və təqdim edilməsi mədəniyyətlərinin məcmusu kimi baxılmış və həmin struktura uyğun indikatorlar təklif edilmişdir.

Açar sözlər: *informasiya cəmiyyəti, informasiya mədəniyyəti, informasiya savadı, informasiya mədəniyyəti indikatorları, fərdlərin qiymətləndirilməsi.*

Giriş

Bəşəriyyətin müasir inkişaf mərhələsi olan informasiya cəmiyyəti əvvəlki tarixi mərhələlərdən bir sıra əlamətləri ilə seçilir. Maddi sərvətlər aqrar cəmiyyətdə, əsasən, kənd təsərrüfatı məhsullarının, sənaye cəmiyyətində isə təbii sərvətlərin hasilatı və emalından əldə edilən məhsullar hesabına formalaşır. İnformasiya cəmiyyətində isə informasiya və biliklər əsas maddi sərvətə çevrilir. Sivilizasiyanın inkişafının hazırkı mərhələsi həmçinin müasir informasiya texnologiyalarının insan fəaliyyətinin ən müxtəlif sahələrinə geniş tətbiqi ilə əlaqədar informasiyanın həcmində dinamik artım müşahidə olunur.

Mütəxəssislərin fikrincə, hazırda informasiyanın artması və yenilənməsi tempi nəsillərin dəyişməsi tempini xeyli üstələyir. İnformasiya cəmiyyətindən əvvəlki dövrdə - sənaye cəmiyyətində insan həyatı iki mərhələyə bölünürdü: təhsil və əmək mərhələləri. İnsanlar professional təhsil aldıqdan sonra, yalnız zəruri hallarda müəyyən dövrdən bir təhsillərini təkmilləşdirirdilər. Mütəxəssisin peşəkarlığına müəyyən bilik, bacarıq və vərdişlərin məcmusu kimi baxılırdı. Bu gün artıq müəyyən hazırlıq səviyyəsinin olmasına deyil, daim öz biliklərini artırmağa və yeni bilikləri mənimsəməyə imkan verən potensialın mövcudluğuna daha çox əhəmiyyət verilir. Çünki informasiya və biliklərə əsaslanan yeni növ iqtisadiyyat formalaşır və cəmiyyətdə əməyin xarakteri dəyişir. İnformasiya və biliklər sürətlə dəyişir, yenilənir, əvvəlki biliklər isə eyni templə köhnələrək öz aktuallığını itirir. Ona görə də cəmiyyətin bütün üzvləri üçün daim yeni informasiya axınına baş vurmaq, biliklərini yeniləmək, ixtisasını təkmilləşdirmək, yeni fəaliyyət növlərini mənimsəmək zərurəti artır.

Yaşadığı bütün dövr ərzində vətəndaşın peşəkar bilik və bacarıqlarının, praktiki fəaliyyət vərdişlərinin daim yenilənməsinə olan tələbat fasiləsiz təhsil konsepsiyasının meydana çıxmasına səbəb olmuşdur. Fasiləsiz təhsil bütün kateqoriyalardan olan vətəndaşlar üçün bərabər və açıq əlyətərli təhsil imkanlarının yaradılmasını, formal təhsillə yanaşı, qeyri-formal və informal təhsil imkanlarının yaradılmasını nəzərdə tutur [1].

İnformasiya və biliklər strateji resurs hesab olunduğu üçün, onu əldə etmək, qiymətləndirmək, istifadə etmək, yaratmaq və yaymaq müxtəlif fəaliyyət sferaları nümayəndələrinə qlobal inkişafın bütün imkanlarından istifadəyə şərait yaradır [2].

İnsan bu imkanlardan o zaman səmərəli istifadə edə bilər ki, günü-gündən sürətlə artan, saysız-hesabsız informasiya mənbələri tərəfindən təqdim olunan müxtəlif növ informasiya ilə lazımi şəkildə davrana bilsin. Bunun üçün də müasir cəmiyyətdə insandan yeni mədəniyyət,

savad tələb olunur - bu informasiya mədəniyyəti, yaxud informasiya savadıdır.

Rusdilli elmi ədəbiyyatda informasiya mədəniyyətinə dair mövcud yanaşmalar

İlk olaraq kitabxanaşünaslar və kitabxanaçılar tərəfindən istifadə edilən informasiya mədəniyyəti hazırda tədqiqatçılar tərəfindən psixoloji, linqvistik, sosial, hüquqi, iqtisadi, pedaqoji aspektlərdən araşdırılır və artıq bir sıra elm sahələrinin predmet sahəsinə çevrilməkdədir. Bu da kulturoloji, texnoloji, informasiya və s. kimi yanaşmaların meydana çıxmasına səbəb olmuşdur.

Q.Q.Vorobyov, A.P.Yerşov, B.M.Monaxov, E.P.Smirnov və digər rus alimləri informasiya mədəniyyətinə informasiya ilə işləmək üçün zəruri olan texniki bilik və bacarıqlar nöqtəyindən yanaşırlar.

Q.Q.Vorobyovun verdiyi tərifə görə, informasiya mədəniyyəti – informasiya yanaşmasından istifadə etmək, informasiya şəraitini təhlil etmək və informasiya sistemlərini daha səmərəli idarə etmək bacarığıdır [3].

V.A.Kaymin informasiya mədəniyyətinə müxtəlif informasiya sistemlərindən, verilənlər bazalarından istifadə edərək kompüterin köməyi ilə informasiyanın əldə edilməsi, toplanması, axtarılması, yığılması bacarıqları kimi baxır. Müəllifin fikrincə, texniki vərdislərdən başqa, fərdin informasiya mədəniyyətinin digər vacib tərkib hissəsi humanitar hissədir – başqaları ilə ünsiyyətdə olmaq, informasiyanı müxtəlif formalarda təqdim etmək bacarığıdır [4].

N.V.Makarova tərəfindən müəyyən edilmiş tərifə əsasən, informasiya mədəniyyəti – informasiya ilə məqsədyönlü şəkildə işləmək və onun əldə olunması, emalı və ötürülməsi üçün kompüterdən, informasiya texnologiyalarından, müasir texniki vasitə və üsullardan istifadə etmək bacarıqlarıdır [5].

İ.Y.Lerner informasiya mədəniyyətinin tətbiq sahəsini pedaqoji nöqtəyindən izah etməyə çalışmışdır. O, hesab edir ki, informasiya mədəniyyəti birbaşa ümumtəhsil mədəniyyəti ilə bağlıdır, yəni digər fənləri daha yaxşı mənimsəmək üçün bir-biri ilə sıx bağlı olan ümumtəhsil bilik və bacarıqlarıdır. Bu bacarıqlara informasiyanın emal edilməsi, dəyişdirilməsi, ötürülməsi bacarıqları, informasiyanı yadda saxlama üsulları daxildir. Onlar informasiya mədəniyyətinin mənimsənilməsi üçün zəmin yaradır.

Bir sıra müəlliflər informasiya mədəniyyətinin mahiyyətini açmaq üçün şəxsiyyətin daxili aləminə müraciət edir və onu insanın, müxtəlif sosial qrupların və ümumilikdə, cəmiyyətin mənəvi mədəniyyətinin vacib komponenti kimi izah edirlər.

S.F.Anisimov, N.E.Astafyev, V.A.Boçinin, A.V.Denisov, Y.İ.Yefimov, B.D.Simonenko, A.D.Ursul və digər rus alimləri isə informasiya mədəniyyətinə informasiya cəmiyyəti üçün xarakterik olan dəyərlər, prinsiplər və normaların mənimsənilməsi yolu ilə peşəkar şəxsiyyət tipinin formalaşdırılması prosesi kimi baxırlar [6].

Göründüyü kimi, bu istiqamətdə müəyyən tədqiqatların aparılmasına, məqalə və dissertasiyaların yazılmasına baxmayaraq, hələ də informasiya mədəniyyətinin hamı tərəfindən qəbul edilmiş tərfi yoxdur. T.A.Polyakova hesab edir ki, “informasiya mədəniyyəti” anlayışı “informasiya” və “mədəniyyət” kimi iki fundamental anlayışın birləşməsindən əmələ gəlmiş üçün onun izahına informasiya və kulturoloji yanaşma çərçivəsində baxılmalıdır [7].

Kulturoloji yanaşma çərçivəsində informasiya mədəniyyətinə informasiya cəmiyyətində insanın həyat tərzini, onun ümumi mədəniyyətinin formalaşması prosesinin tərkib hissəsi kimi baxılır.

İnformasiya yanaşması çərçivəsində informasiya mədəniyyəti informasiyanın axtarılması, seçilməsi, saxlanması və təhlil edilməsinə, bir sözlə, informasiya tələbatının ödənilməsinə istiqamətlənmiş informasiya fəaliyyətinə aid bilik, bacarıq və vərdislərin məcmusu kimi xarakterizə olunur. Bu yanaşmaya E.A.Rakitina, A.P.Yerşov, N.V.Makarova, S.A.Beşenkov və başqalarının tədqiqatlarında rast gəlmək olar.

İ.S.Kazakov isə informasiya mədəniyyətini dörd (informasiya, texnoloji, kommunikasiya

və kulturoloji) aspektdən izah edir [8]:

O, informasiya yanaşması baxımından informasiya mədəniyyətinə informasiya texnologiyalarına dair biliklərə malik olmaq və onu təlim-tərbiyə prosesində tətbiq etmək qabiliyyəti kimi, informasiya texnologiyalarının səmərəli tətbiqi bacarığı və pedaqoji fəaliyyətdə onlardan istifadənin motivasiyasının məcmusu kimi baxır.

Texnoloji baxımdan, informasiya mədəniyyəti informasiya ilə işləmək texnikası, təhsil alanlar tərəfindən tədris informasiyası və digər informasiyaların axtarılması, emalı, dərk edilməsi, ötürülməsi texnologiyalarına malik olmaq, bunun üçün zəruri olan bilik, bacarıq və vərdişlərin məcmusudur.

Kommunikasiya yanaşması baxımından, informasiya mədəniyyətinə - fikrini müxtəlif formalarda ifadə etmək qabiliyyəti, informasiya mübadiləsi mədəniyyəti kimi baxılır.

Kulturoloji aspektdən isə ümumi mədəniyyətin, insanın informasiya ilə qarşılıqlı əlaqəsinə dair dəyərləri, təfəkkür mədəniyyətini, müasir cəmiyyətə uyğun informasiya dünyagörüşünü özündə birləşdirən elementi kimi baxılır.

N.İ.Gendinanın fikrincə, “Şəxsiyyətin informasiya mədəniyyəti insanın ümumi mədəniyyətinin bir hissəsi olub, informasiya dünyagörüşü ilə həm ənənəvi, həm də yeni informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə fərdi informasiya tələbatını ödəmək üçün məqsədyönlü, müstəqil fəaliyyəti təmin edən bilik və bacarıqlar sisteminin məcmusundan ibarətdir” [9].

İngilisdilli elmi ədəbiyyatda və beynəlxalq sənədlərdə informasiya savadına dair mövcud yanaşmalar

İngilisdilli elmi ədəbiyyatda və beynəlxalq təşkilatların sənədlərində “informasiya mədəniyyəti” ifadəsinin əvəzinə daha çox informasiya savadı (*information literacy*) termini istifadə olunur. Bu termin ilk dəfə 1977-ci ildə ABŞ-da ali təhsil islahatları üçün qəbul edilmiş milli proqramda istifadə edilmişdir. Amerika Kitabxanaçılıq Assosiasiyası özünün informasiya tələbatını dərk edərək ona uyğun informasiyanı əldə etmək, qiymətləndirmək və səmərəli istifadə etmək qabiliyyəti olan insanı informasiya savadına malik insan kimi müəyyənləşdirmişdir [10].

İnformasiya savadı anlayışının müxtəlif assosiasiyalar və müəlliflər tərəfindən təklif edilmiş bir neçə tərifi mövcuddur. Amerika Məktəb Kitabxanaları Assosiasiyası və Təhsil Kommunikasiyaları və Texnologiyaları Assosiasiyası tərəfindən verilmiş tərifə görə, informasiyanı tapmaq və istifadə etmək bacarığını ifadə edən informasiya savadı ömürboyu təhsilin əsasını təşkil edir. Həmçinin izah edilir ki, informasiya savadına malik olan təhsil alanlar informasiyanı səmərəli şəkildə seçir, onun qiymətləndirilməsinə tənqidi yanaşır və yaradıcı şəkildə istifadə edir [11].

İnformasiya savadı informasiya texnologiyalarını mənimsəmək, şəbəkə savadı, rəqəmsal savad, İnternet savadı, kompüter savadı, media savadı və s. kimi oxşar savad növləri ilə də əlaqələndirilir [12].

Daha çox istinad və istifadə edilən tərif Amerika Kitabxanaçılıq Assosiasiyası tərəfindən qəbul edilmişdir: “İnformasiya savadına malik olmaq o deməkdir ki, insan informasiya tələbatını dərk etmək qabiliyyətinə malikdir və onu tapa, qiymətləndirə və istifadə edə bilir [10].

İnformasiya savadının inkişaf etdirilməsi məsələsinin gündəmə gəlməsinə dünyanın müxtəlif ölkələrində təxminən 30 il bundan əvvəl (ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, Almaniya və s.) birinci tədris ilinin sonunda universitetlərdən xaric olunan tələbələrin sayının artması səbəb olmuşdur. Bunun səbəbini araşdırarkən məlum olmuşdur ki, birinci kurs tələbələrinin informasiya ilə işləmək bacarıqları çox pisdirdi: onlar informasiyanı axtarıb tapmağı, təhlil etməyi və ondan istifadə etməyi bacarmırlar. Məhz həmin dövrdən başlayaraq müxtəlif ölkələrdə əvvəlcə tələbələrin, sonra isə şagirdlərin informasiya savadının inkişaf etdirilməsi üçün xüsusi proqramlar meydana çıxdı [13].

Hazırda təhsil alanların informasiya savadının müəyyən edilməsi və inkişaf etdirilməsi

üçün işlənib hazırlanmış bir sıra standartlar mövcuddur [14-17]. Bu standartlar *AASL*, *ACRL*, *SCONUL*, *IFLA* kimi tanınmış kitabxanaçılıq assosiasiyaları tərəfindən hazırlanmışdır ki, bunların da hamısında informasiya savadının komponentləri - informasiyanın əldə edilməsi, qiymətləndirilməsi və istifadə edilməsi əsas yer alır.

Mütəxəssislər hesab edir ki, hazırda informasiya savadına yalnız insanların təhsil səviyyəsi nöqtəyi-nəzərindən deyil, daha geniş, həyatın iş, səhiyyə, rifah səviyyəsi, vətəndaş cəmiyyəti və digər bu kimi sferalarını əhatə edən kontekstdə baxmaq lazımdır [18].

YUNESKO və *IFLA* kimi beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən informasiya savadı məsələləri ilə bağlı bir sıra layihələr həyata keçirilir. İnformasiya savadı probleminin həlli sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığı möhkəmləndirmək məqsədi ilə 2002-ci ildə *IFLA*-nın İnformasiya savadı bölməsi yaradılmışdır [19]. YUNESKO tərəfindən maliyyələşdirilən müvafiq layihələrə misal olaraq, “İnformasiya savadı üzrə resursların beynəlxalq soraq kitabçası”nın hazırlanmasını, dünyada informasiya vərdişlərinin inkişafını işıqlandıran “İnformasiya savadı sferasında müasir vəziyyət üzrə beynəlxalq hesabat”ı, *IFLA*-nın İnformasiya savadı bölməsinin rəhbərliyi altında həyata keçirilən informasiya savadı embleminin yaradılması layihəsini qeyd etmək olar. Hazırda isə YUNESKO-nun təşəbbüsü ilə media və informasiya savadını müəyyən edən indikatorların işlənilməsi ilə bağlı tədqiqatlar aparılır. 2010-cu ildə Tailandda keçirilən müşavirədə həm informasiya savadının, həm də media savadının formalaşdırılması problemləri hər iki sahəni təmsil edən beynəlxalq ekspertlər tərəfindən kompleks şəkildə müzakirə edilmişdir. Müşavirədə “Media və informasiya savadı indikatorlarının beynəlxalq modeli” (“*Global Framework on Media and Information Literacy Indicators*”) adlı sənəd müzakirə olunmuşdur. Həmin toplantıda növbəti mərhələ üçün qəbul olunmuş fəaliyyət planında qeyd edilmişdir ki, media və informasiya savadı indikatorlarının işlənilib hazırlanmasında və tətbiqində məqsəd insanların söz azadlığını, informasiyanı əldə etmək hüquqlarını təmin etmək, bununla da, onların idarəetmə prosesinə cəlb edilməsinə və bu prosesdə iştirakına kömək etməkdən ibarətdir.

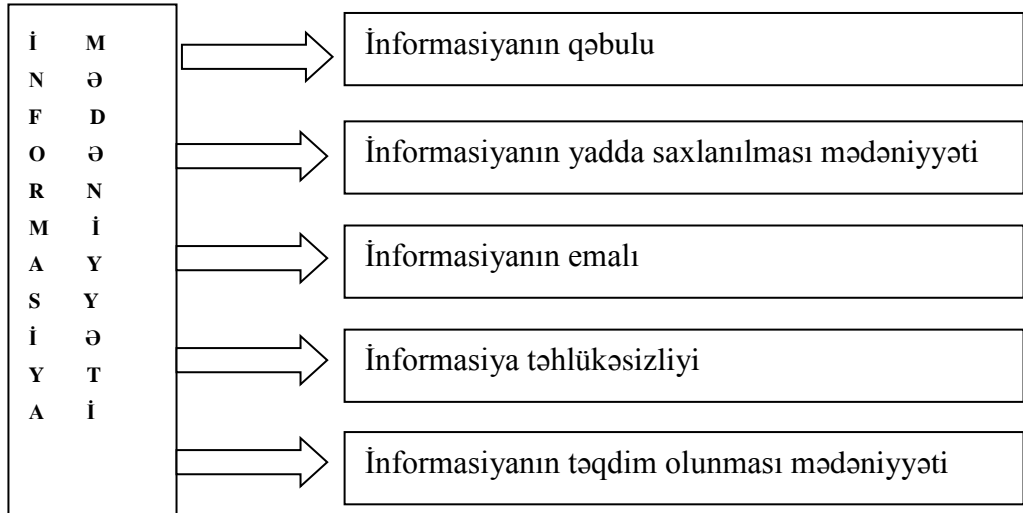
Göründüyü kimi, terminlər fərqli olsa da, məqsəd eynidir: insanların informasiya cəmiyyətində yaşayaraq fəaliyyət göstərməsini təmin etmək üçün zəruri olan bilik və bacarıq səviyyəsini müəyyənləşdirməklə onların inkişaf etdirilməsi üçün tədbirlər görmək.

İnformasiya mədəniyyəti indikatorlarının müəyyən edilməsi zərurəti

İnformasiya mədəniyyəti müasir cəmiyyətdə insanın sosial müdafiəsinin əsasını təşkil edir. İnsan müstəqil şəkildə yeni bilik əldə etmək, bu bilikləri öz fəaliyyətində tətbiq etmək, situasiyanı təhlil edərək düzgün qərar qəbul etmək, lazım gələrsə, yeni ixtisaslara yiyələnmək qabiliyyətinə malik olmalıdır. Bu isə insanın informasiya mədəniyyətindən və onun hansı səviyyədə olmasından asılıdır. Artıq informasiya mədəniyyəti həm fərdi, həm də peşəkarlıq baxımından insanı xarakterizə edən vacib keyfiyyətə çevrilir. Ona görə də fərdin informasiya mədəniyyətinin səviyyəsini qiymətləndirmək üçün indikatorların işlənilib hazırlanması hazırda olduqca aktualdır.

İnsanın informasiya mədəniyyəti onun ətraf informasiya mühiti ilə qarşılıqlı əlaqələrində özünü biruzə verir. Belə ki, yüksək informasiya mədəniyyətinə malik insan qarşıda duran hər hansı problemi həll etmək üçün istənilən mənbədən lazımi informasiyanı əldə etməyi bacarır. Əldə edilmiş informasiya toplusundan informasiya tələbatına daha çox uyğun gələnləri seçmək və qiymətləndirmək qabiliyyətinə malik olur. Məntiqi düşüncə, təhlil və müqayisə əsasında yeni informasiya və bilik yaratmağı, lazımi informasiyanı strukturlu şəkildə yadda saxlamağı, eləcə də, tələb olunan formada təqdim etməyi bacarır. Müasir dövr üçün vacib olan informasiya təhlükəsizliyi ilə bağlı bilik və bacarıqlar da informasiya mədəniyyətinin göstəricilərindəndir.

Hesab edirik ki, fərdin ümumi informasiya mədəniyyəti informasiyanın qəbulu, yadda saxlanması, emalı, təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və təqdim edilməsi mədəniyyətlərinin məcmusundan ibarətdir [20].

Şəkil 1. Ümumi informasiya mədəniyyətinin strukturu

Fərdin ümumi informasiya mədəniyyətinin strukturuna daxil olan hər bir komponent üzrə indikatorlar işləyib hazırlamaqla onlar əsasında insanların ümumi informasiya mədəniyyətinin səviyyəsini qiymətləndirmək olar.

İnformasiyanın qəbulu mədəniyyətinin indikatorları

İnformasiyanın qəbulu yalnız təqdim olunan informasiyanın insan tərəfindən passiv qəbulu bacarığı ilə məhdudlaşmır. Bu, hər hansı bir məsələni həll etmək üçün informasiya tələbatını dərk etmək, mövcud informasiya resursları və onların strukturu haqqında bilgilərə malik olmaq, müxtəlif informasiya mənbələrində informasiyanın axtarılması alqoritmini bilmək, axtarılan mövzuya aid terminlərin və açar sözlərin siyahısını müəyyənləşdirmək, ənənəvi və elektron informasiya-axtarış vasitələrindən istifadə etmək, təqdim olunma üsulundan və ya növündən (mətn, audio, video, sxem, qrafik və s.) asılı olmayaraq əldə edilən informasiyanı dərk etmək və s. kimi bacarıqları özündə birləşdirən bir prosesdir.

Müasir dövrdə İKT informasiyanın əldə edilməsi üçün geniş imkanlar açır. Lakin hər hansı məsələ ilə bağlı vaxtında və düzgün qərar qəbul etmək üçün, adətən, bir neçə mənbədən məlumat toplamaq, onları müqayisə etmək tələb olunur. İnsan öz ana dili ilə yanaşı dünyanın aparıcı dillərindən, heç olmasa, bir-ikisini bilməlidir ki, həmin dildə təqdim olunan informasiyadan istifadə edə bilsin.

Məlumdur ki, informasiya və bilik yalnız kitab, jurnal, ensiklopediya kimi ənənəvi, İnternet kimi elektron informasiya mənbələrindən deyil, başqalarının təcrübəsindən, biliyindən istifadə etməklə də əldə edilə bilər. Bunun üçün ünsiyyət mədəniyyətinə malik olmaq lazımdır. Məsələn, müəyyən bir sahəyə aid bilikləri həmin sahə üzrə mütəxəssislərdən öyrənmək üçün ünsiyyətə girməyi, onların məsləhət və tövsiyələrini dinləməyi və ona əməl etməyi bacarmaq lazımdır. Son dövrlərdə İnternetin sosial xidmətləri bu cür ünsiyyəti xeyli asanlaşdırıb, belə ki, hazırda İnternetdə müxtəlif sahələr üzrə mütəxəssisləri birləşdirən çoxlu sayda sosial şəbəkələr, virtual elmi cəmiyyətlər mövcuddur. Burada qeydiyyatdan keçməklə, yerləşdirilən materiallardan istifadə etmək, ünsiyyətə girmək, həmin sahənin problemləri ilə bağlı aparılan müzakirələrdə iştirak etmək, eyni zamanda, suallarla mütəxəssislərə müraciət etmək olar. Deməli, ünsiyyət mədəniyyəti və linqvistik mədəniyyət də informasiyanın qəbulu mədəniyyətinin tərkib hissəsidir.

İnformasiyanın qəbulu mədəniyyətinin səviyyəsini müəyyən etmək üçün aşağıdakı göstəricilərdən istifadə etmək olar:

1. İnformasiya tələbatını dərk edərək onun sərhədlərini dəqiqləşdirmək;
2. Müxtəlif informasiya resurslarının (populyar, tədris, elmi, gündəlik və s.) təyinatını bilmək;

3. İnformasiya sorgularını müəyyənləşdirərək informasiya axtarışını həyata keçirməyi bacarmaq;
4. Əldə edilən informasiyanın həqiqiliyini, tamlığını, obyektivliyini və digər xüsusiyyətlərini qiymətləndirməyi bacarmaq;
5. Ənənəvi və elektron informasiya mənbələrindən informasiyanın əldə edilməsi üçün bilik və bacarıqlara malik olmaq;
6. Əldə edilmiş informasiyanın məzmunundakı əsas ideyanı dərk edə bilmək;
7. İnformasiyanın qəbulu zamanı özünün hansı qəbuletmə kanalının üstün olmasını və qəbuletmə kanallarının inkişaf etdirilməsi üsullarını bilmək;
8. Mütəxəssislərlə ünsiyyətə girərək (iş yerində, seminar və konfranslarda, sosial şəbəkələrdə) onların təcrübə və biliyindən istifadə etməklə informasiya əldə etməyi bacarmaq;
9. Milli informasiya resursları ilə yanaşı dünyanın aparıcı dillərinin ən azı birindən istifadə etməklə informasiya əldə etməyi bacarmaq.

İnformasiyanın yadda saxlanması mədəniyyətinin indikatorları

İnformasiyanın yadda saxlanması şəxsiyyətin informasiya mədəniyyətinin vacib komponentlərindən biridir. Yadda saxlama prosesi insanın yaddaş, diqqət kimi xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Həyatda uğur qazanmaq üçün yaddaşın rolu və əhəmiyyəti böyükdür. Alimlərin fikrincə yaddaş – insanın əldə etdiyi bilik və təcrübəni saxlamaq və özünün həyat fəaliyyətində onlardan istifadə etmək qabiliyyətidir. Əlbəttə, hər kəs istəyər ki, çox şey bilsin, ağıllı və müdrik olsun. Bilik insana güc və inam verir. Lakin insanların yaddaş xüsusiyyətləri müxtəlifdir, kimə isə informasiyanı yadda saxlamaq üçün bir dəfə oxumaq kifayət edir, bir başqası isə bir neçə dəfə oxusa da, oxuduqlarını yadda saxlaya bilmir. Bunun səbəbini bilmək üçün yaddaş, onun növləri, yaddaşın işinə müsbət və mənfi təsir edən amillər, yaddaşı inkişaf etdirmə üsulları barədə biliklərə malik olmaq lazımdır. Yaddaş prosesləri çox mürəkkəbdir: yadda saxlama, unutma, xatırlama və s. İnsan hansı növ yaddaşa malik olduğunu, bu yaddaş növünün xüsusiyyətlərini bilməli və onu inkişaf etdirməlidir ki, əldə etdiyi bilikləri səmərəli şəkildə yadda saxlaya və onlardan faydalana bilsin.

İnformasiyanın yadda saxlanması mədəniyyətinin səviyyəsini qiymətləndirmək üçün aşağıdakı göstəricilər əsas götürülə bilər:

1. Fəaliyyət növündən asılı olmayaraq yaddaşın rolunu dərk etmək;
2. Yaddaş, onun növləri, informasiyanı yadda saxlama üsulları haqqında bilgilərə malik olmaq;
3. Yaddaşın fəaliyyətinə təsir edən müsbət və mənfi amillər barədə biliklərə malik olmaq;
4. Yaddaşın inkişaf etdirilməsi üsulları haqqında biliklərə malik olmaq və onlardan istifadə edərək yaddaşını inkişaf etdirməyi bacarmaq;
5. Hansı yaddaş növünün üstün olmasını bilmək;
6. Diqqətini konsentrasiya etməyi, onu yayındıran vasitələri aradan qaldırmağı bacarmaq;
7. Məntiqi yaddaşın hansı səviyyədə inkişaf etməsi;
8. Yaddaş növlərinin həcmi.

İnformasiyanın emalı mədəniyyətinin indikatorları

Cəmiyyətdə sürətli dəyişikliklərin baş verdiyi, informasiya və biliklərin sürətlə artdığı bir dövrdə insandan yeni bacarıqlar tələb olunur. İnsan öz fəaliyyət sahəsinə aid informasiyanı təhlil etməyi, qiymətləndirməyi, emal edərək yeni informasiya yaratmağı bacarmalıdır. Əks halda, əldə edilən informasiya və biliklərdən müəyyən bir məsələnin həlli ilə bağlı qərarların qəbulu prosesində istifadə etmək çətin olar. Çünki informasiya bolluğu ilə yanaşı, lazımsız, qeyri-dəqiq informasiyanın olması çaşqınlıq yaradır. Ona görə də informasiyanı qiymətləndirmək, seçmək, təhlil etmək bacarıqları əhəmiyyət kəsb edir.

İnformasiyanın emalı mədəniyyətinin səviyyəsini aşağıdakı göstəricilər əsasında müəyyən etmək olar:

1. İnformasiyanın məzmununu dərk etmək və onun içərisindən əsas məna yükünü daşıyan fikirləri seçməyi bacarmaq;
2. İnformasiyanı təhlil etməyi və kritik qiymətləndirməyi bacarmaq;
3. Seçilmiş informasiyanı sistemləşdirmək, strukturlaşdırmaq və ümumiləşdirmək bacarıqlarına malik olmaq;
4. Mətn şəklində verilmiş informasiyanı cədvəl, qrafik, sxem şəklinə və əksinə çevirməyi bacarmaq;
5. Sərbəst şəkildə və ya lüğətdən istifadə etməklə informasiyanı bir dildən başqa dilə tərcümə etməyi bacarmaq;
6. İnformasiyanı sadələşdirməyi və mürəkkəbləşdirməyi bacarmaq;
7. Plan, annotasiya, referat, icmal, məqalə, rəy kimi sənədlərin strukturunu bilmək;
8. Seçilmiş və kritik qiymətləndirilmiş informasiya əsasında yeni informasiya məhsulu yaratmağı bacarmaq.

İnformasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətinin indikatorları

Müasir dövrdə informasiyanın yeni dəyər kəsb etməsi, strateji resursa çevrilməsi onun qorunması, təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məsələsini ön plana çıxarır. İnformasiya təhlükəsizliyi probleminin həlli yalnız texniki üsul və vasitələrdən istifadə bacarıqlarından deyil, insanların mədəniyyətindən asılıdır. Hazırda informasiyanın toplanması, saxlanması, emalı və ötürülməsi proseslərinin İKT-dən istifadə etməklə həyata keçirilməsi imkanı konfidensial informasiyanın asanlıqla başqalarının əlinə keçməsi təhlükəsini artırır. İnformasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin əsas şərtlərindən biri informasiyanın konfidensiallığı məsələsidir. İnformasiya resursları ilə işləyən insanlar ayrı-ayrı vətəndaşlara və ya təşkilata aid olan informasiyanın konfidensiallığını qorumaq üçün öz məsuliyyətlərini dərk etməlidirlər.

İnsanın informasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətini xarakterizə edən göstəricilər siyahısına informasiya təhlükəsizliyi sahəsində texnoloji mədəniyyət, insanın informasiya-psixoloji mədəniyyəti və informasiyadan istifadə edərkən etik və hüquqi normalara əməl edilməsi ilə bağlı bilik və bacarıqlar daxildir. İnformasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətinin səviyyəsini müəyyən edən göstəricilərə aşağıdakıları aid etmək olar:

1. İnformasiya təhlükəsizliyinə təhdidlər haqqında biliklərə malik olmaq;
2. Kompüterdə və digər elektron daşıyıcılarda saxlanılan informasiyanın təhlükəsizliyini təmin etmək üçün texniki bilik və bacarıqlara malik olmaq;
3. İnformasiya fəaliyyəti ilə məşğul olarkən özünə və ailəsinə, eləcə də, başqalarına və çalışdığı təşkilata aid olan konfidensial informasiyanın qorunmasının vacibliyini dərk etmək;
4. Elektron ünsiyyət vasitələrindən istifadə edərkən lazımi etik qaydalarını bilmək və buna əməl etmək;
5. Özünün fiziki, psixi və mənəvi sağlamlığı üçün təhlükə törədə biləcək informasiya təsirləri haqqında biliklərə malik olmaq və onlardan qorunmağı bacarmaq;
6. İntellektual mülkiyyət, o cümlədən müəllif hüquqları haqqında biliklərə malik olmaq və informasiya fəaliyyəti ilə məşğul olarkən hüquqi və etik normalara əməl etmək;
7. Müxtəlif informasiya vasitələri (qəzet, jurnal, radio, televiziya və İnternet) tərəfindən yayılan informasiyanı informasiya təhlükəsizliyi baxımından kritik qiymətləndirmə bacarığına malik olmaq.

İnformasiyanın təqdim olunması mədəniyyətinin indikatorları

İnsanın zəngin biliklərə, dəyərli informasiyaya malik olması o zaman aşkara çıxır ki, o, daşdığı bilik və informasiyanı cəmiyyətə təqdim edə bilsin. İnformasiyanın təqdim olunması,

əsasən, şifahi nitq və yazı vasitəsilə həyata keçirilir ki, bunların da hər birinin özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Bu xüsusiyyətləri yaxşı mənimsəyən insan informasiyanı mükəmməl səviyyədə təqdim edə bilər. Məsələn, insanın informasiyanı təqdim etmə mədəniyyəti o zaman yüksək qiymətləndirilə bilər ki, informasiya onu qəbul edənlər üçün aydın olsun. Yəni mümkün qədər sadə və dolğun cümlələrdən təşkil olunsun, həddən çox xüsusi terminlərdən istifadəyə yol verilməsin, çətdirilən fikirlər ardıcıl olsun və bir-birini tamsılasın. Eyni zamanda, təqdim olunan informasiyanın aid olduğu sahəyə dair informasiya mənbələri yaxşı araşdırılsın, təhlil edilsin və yeri gəldikcə, onlara istinad olunsun.

Şifahi nitq vasitəsilə informasiyanı təqdim etmək xüsusi məharət tələb edir. Bunun üçün geniş söz ehtiyatına malik olmaq, fikirlərini ifadə etmək üçün bu sözləri düzgün seçib öz nitqinə daxil etmək, nitqini sistemli şəkildə qurmağı bacarmaq, deyilən fikirlərin məntiqi bağlılığına nail olmaq, təkrarçılığa yol verməmək, çıxışını auditoriyanın tələbatına, terminoloji bazasına uyğun qura bilmək kimi bacarıqlar tələb olunur.

Şifahi nitq zamanı emosional çalarlar (intonasiya, səs tembri və s.), eləcə də, jest və mimikadan istifadə edilənlər tərəfindən informasiyanın qəbul edilməsini asanlaşdırır. Bəzən bu vasitələrdən istifadə etməklə daha çox şey demək olar, nəinki sözlərin köməyi ilə. “Bədən dili” üzrə mütəxəssis A.Pizin fikrinə görə, informasiyanın 7%-i sözün, 38%-i səs vasitələrinin (səsin tonu, intonasiya və s. daxil olmaqla), 55%-i jest, mimika və pozaların köməyi ilə ötürülür [21].

İnformasiyanın yazılı şəkildə təqdim olunması zamanı isə heç bir əlavə vasitələrdən istifadə olunmadığı üçün informasiya yaxşı strukturlaşdırılmalı, deyilən fikirlərin məzmunu tam açılmalı, ardıcılıq gözlənilməli, dilin qrammatik qanunlarına əməl edilməlidir ki, onu oxuyanlar üçün aydın olsun. Yazılı mətnə müəllif tərəfindən irəli sürülən mülahizələri əsaslandırmaq üçün etibarlı mənbələrə, faktlara, statistikaya istinad etməyi bacarmağın özü də informasiya mədəniyyətinin göstəricisidir.

İnformasiyanın təqdim olunması mədəniyyətini müəyyən etmək üçün fikrimizcə növbəti göstəricilərə əsaslanmaq olar:

1. Hazırlanmış informasiya məhsulunu tələb olunan üslubda və formada təqdim etməyi bacarmaq;
2. Şifahi və yazılı nitqin xüsusiyyətlərini bilmək;
3. İnformasiyanın şifahi şəkildə ötürülməsi zamanı nitqin daha təsirli və aydın olması üçün intonasiya, səs tembri, jest, mimika və s. kimi vasitələrdən istifadə etmək;
4. Dilin qrammatik qaydalarını yaxşı bilmək və ona əməl etməklə aydın, ardıcıl, əsaslandırılmış şəkildə yazı yazmağı bacarmaq;
5. İnformasiyanın təqdim edilməsi zamanı etibarlı mənbələrə, faktlara, statistik məlumatlara istinad etməyi bacarmaq;
6. Təqdim edilən informasiyanı auditoriyanın tələbatına uyğunlaşdırmağı bacarmaq;
7. Geniş söz ehtiyatına malik olmaq və fikirlərini müxtəlif formada ifadə etməyi bacarmaq;
8. Müasir texnologiyalardan (vikipediya, sosial şəbəkə, bloq, e-mail və s.) istifadə etməklə informasiyanı təqdim etməyi bacarmaq.

Nəticə

Qeyd edilən göstəricilər əsasında hər bir insanı informasiya mədəniyyəti baxımından xarakterizə etmək və qiymətləndirmək olar. Bu da insan resurslarının idarə olunması məsələlərində qərarların qəbulu üçün əhəmiyyətli ola bilər. Məsələn, müəssisə və təşkilatlarda vakant yerlərə işçilərin qəbulu, eləcə də, əməkdaşların attestasiyası prosesinin həyata keçirilməsi zamanı bu göstəricilərə əsaslanmaq olar.

Belə bir göstəricilər sisteminin olması təhsil alanların informasiya mədəniyyətini müəyyən etməklə mövcud problemləri aşkara çıxarmaq və onların aradan qaldırılması üçün tədbirlər

görmək baxımından da faydalı ola bilər. Abituriyentlərin ixtisas seçimi zamanı da informasiya mədəniyyətinin tərkib hissələrinin (informasiyanın qəbulu, yadda saxlanması, emalı, təhlükəsizliyi və ötürülməsi) göstəricilərinə əsaslanmaqla onlara məsləhətlər vermək və düzgün istiqamətlənməsinə kömək etmək olar.

Təbii ki, yaşından, təhsil səviyyəsindən, peşə yönündən, məşğuliyyətindən asılı olaraq insanın informasiya mədəniyyətinin səviyyəsinə olan tələblər də bir-birindən fərqlənir. Bu baxımdan, təklif edilən göstəricilər sistemini hər bir sosial qrupun tələblərini nəzərə almaqla təkmilləşdirmək də mümkündür.

Müxtəlif metodlar, ekspert qiymətləndirmələri və s. üsullardan istifadə etməklə, bu göstəricilər əsasında insanın informasiya mədəniyyətini qiymətləndirmək olar.

Ədəbiyyat:

1. Hager P.J., Holland S. Graduate Attributes, Learning and Employability, Springer, 2007, 321 p.
2. Towards Knowledge Societies: UNESCO World Report (2005), UNESCO, Paris, 2005, 220 p.
3. Воробьев Г.Г. Твоя информационная культура, М., Молодая гвардия, 1988, 303 с.
4. Каймин В.А. Информатика, Учебник, М., ИНФРА-М, 2000, 232 с.
5. Макарова Н.В., и др. Информатика, учебник, М., Финансы и статистика, 2009, 768 с.
6. Петрова И.В. Психологические условия развития информационной культуры будущего специалиста в процессе обучения в вузе. Автореф. дис. канд. псих. Наук, Белгород, 2009, 23 с., <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/362959.html>
7. Полякова Т.А. Информационная культура // Мир библиографии, М., 1998, №2, с. 49-51.
8. Казаков И.С. Формирование готовности к саморазвитию информационной культуры у студентов педагогического вуза. Автореф. дис. канд.пед.наук, Майкоп, 2006, 26 с., www.adygnet.ru/statji/.../kazakov_avtoref.doc
9. Гендина Н.И., Колкова Н.И., Скипор И.Л., Стародубова Г.А.. Формирование информационной культуры личности в библиотеках и образовательных учреждениях. Учебно-метод.пособие, Москва, 2002, 271 с.
10. Byerly G., Brodie C.S. Information literacy skills models: defining the choices. In Learning and libraries in an information age: principles and practice. Ed. Barbara K.Stripling, Englewood: Littleton: Libraries Unlimited, 1999, pp.54-82.
11. Guidelines on Information Literacy for Lifelong Learning/ <http://archive.ifla.org/VII/s42/pub/IL-Guidelines2006.pdf>
12. Hughes-Hassell S., Wheelock A. The Information-powered School, American Library Association, 2001, 138 p.
13. Казаченкова Л.А. Медиа и информационная грамотность в обществах знаниях: мировая встреча экспертов, <http://www.litera-ml.ru>
14. ACRL. Information Literacy Competency Standards for Higher Education. 2004, February, <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlstandards/informationliteracycompetency.htm>
15. Dibble M. Directory of Online Resources for Information Literacy: Information Literacy Standards, 2004, <http://www.lib.usf.edu/ref/doril/standard.html>
16. Information Literacy Standards, 2001, <http://www.caul.edu.au/cauldoc/InfoLitStandards2001.doc>
17. The Seven Pillars of Higher Education, London, SCONUL, 2001, <http://www.sconul.ac.uk/publications>.
18. Штрик А.А. Индикаторы информационной грамотности. // Информационные технологии, № 9, 2009, с.67-72.
19. <http://www.ifla.org/information-literacy>

20. Alguliev R.M., Mahmudova R.Sh.. Structural Approach to the Formation of Information Culture of Individuals. / The International Conference on Informatics Engineering & Information Science (ICIEIS2011), Universiti Teknologi Malaysia, Malaysia Nov. 14-16, 2011.
21. Пиз А. Язык жестов: увлекательное пособие для деловых людей, М., Ай - Кью, 1992, 112 с.

УДК: 004:37.01

Алгулиев Расим М.¹, Махмудова Расмия Ш.²

^{1,2}Институт Информационных Технологий НАНА, Баку, Азербайджан

¹secretary@iit.ab.az, ²rasmahmudova@gmail.com

О вопросах разработки индикаторов информационной культуры личности

Одним из важнейших аспектов развития информационного общества является формирование у людей знаний и навыков для получения, обработки и применения информации. **Существует много** разных **подходов** к проблемам, связанным с информационной культурой (в англоязычной литературе информационная грамотность) и ее структурой. В статье анализируются эти подходы и исследованы работы, проведенные международными организациями для формирования информационной грамотности у людей. Информационная культура личности рассматривается как совокупность культур приема, сохранения, обработки, безопасности и представления информации и предложены индикаторы, соответствующие этой структуре.

Ключевые слова: *информационное общество, информационная культура, информационная грамотность, индикаторы информационной культуры, оценивание индивидуумов.*

Rasim M. Alguliyev¹, Rasmiya Sh. Mahmudova²

Institute of Information Technology of ANAS, Baku, Azerbaijan

¹secretary@iit.ab.az, ²rasmahmudova@gmail.com

Processing of the information culture indicators of individuals

The formation of knowledge and skills on information acquisition, processing, application, etc. in people is one of the important aspects of information society building. There are different approaches related to the information culture and its structure. These approaches were analyzed and the works carried out by the international organizations in terms of formation of information literacy were investigated. An individual's information culture was considered as the totality of cultures of information acquisition, storage, processing, security and presentation, and relevant indicators were proposed for the same structure.

Keywords: *information society; information culture; information literacy; information culture indicators, evaluation of individuals*